

ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ПРАВО ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ

УДК 65.011.1
JEL Classification B26, G30
DOI 10.33111/EE.2020.45.KotovB

В. Котов
*Postgraduate student
of the Department of
entrepreneurship and trade of the
Odessa national Polytechnic
University*

Б. В. Котов
*Аспірант кафедри
підприємництва та торгівлі
Одеського національного
політехнічного університету*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-5688>

КОМПЛАЄНС У СИСТЕМІ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ КОМПАНІЙ

АНОТАЦІЯ. Комплаєнс є важливою ланкою системи корпоративного управління організацією, який починається у рівні вищого менеджменту і транслюється на всіх рівнях бізнесу. Запровадження ефективних механізмів адекватної оцінки та відповідно мінімізації комплаєнс-ризиків, може мати вирішальний вплив на фінансові результати будь-якого бізнесу. Стаття присвячена розвитку системи комплаєнс як ефективному інструменту мінімізації комплаєнс-ризиків та реалізації функцій комплаєнс, в процесі здійснення управління сучасним бізнесом. Також у статті розглянуто аспекти комплаєнс, які відіграють досить важливу роль у створенні адекватної системи комплаєнс, як ефективного та превентивного механізму внутрішнього контролю в організації. Досліджено основні функції комплаєнсу, які варто запроваджувати на підприємствах. Розглянуто сфери діяльності бізнесу, які мають підвищений рівень комплаєнс-ризиків. Виокремлено загальні заходи, які необхідно здійснювати при реалізації функції комплаєнс в будь-якій організації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: комплаєнс-ризик, комплаєнс, система комплаєнс, функції комплаєнсу, принципи комплаєнс-політики, елементи комплаєнс-системи.

COMPLIANCE IN THE COMPANY'S RISK MINIMIZATION SYSTEM.

ANNOTATION. Compliance is an important part of an organization's corporate governance system, which begins at the top management level and is broadcast at all business levels. The creation of a

compliance system for any organization is based on the Basel principles, which in turn are based on the responsibility of direct managers for organizing an effective compliance function, developing and implementing a compliance program or compliance policy, and creating an independent effective compliance service. The overall goal of implementing the compliance system in any organization is to protect the interests of its beneficial owners and top management of the company, as well as its employees and business counterparties, from any possible compliance risks. The introduction of effective mechanisms for adequate assessment and, accordingly, minimization of compliance risk can have a decisive impact on the financial results of any business. The article is devoted to the development of the compliance system as an effective tool for minimizing compliance risk and implementing compliance functions in the process of managing a modern business. The article also discusses aspects of compliance that play a fairly important role in creating an adequate compliance system as an effective and preventive mechanism for internal control in the organization. The goal of research is investigation of the main compliance functions that should be implemented in enterprises. Special attention had been paid to the areas of business activity that have an increased level of compliance risk. It singled out general measures that need to be implemented when implementing the compliance function in any organization are highlighted.

KEYWORDS: compliance risk, compliance, compliance system, compliance functions, principles of the compliance-policy, elements of compliance system.

Вступ. Як показує досвід розвитку економіки різних країн, ризик є невід’ємним фактором ринкової економіки. Стрімкий розвиток науки і техніки, поява нових технологій, впровадження їх у виробництво, збільшення числа інноваційних проєктів — породжують нові види ризиків, які, у свою чергу, ускладнюють суспільні відносини. В умовах зростання світових ринків і безжальної ринкової конкуренції постає питання щодо забезпечення належного рівня управління комплаєнс-ризиками при веденні бізнесу, як в Україні, так і за її кордонами.

Поняття «комплаєнс» або «комплаєнс-контроль» (походять від англ. *«compliance»* — згода, відповідність, та від дієслова *«to comply»* — відповідати) характеризують як відповідність будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам або нормам. Варто зазначити, що в умовах сталого розвитку світової економіки виникла необхідність застосовувати на постійній основі підходи та методи «комплаєнс-контролю» з метою зниження та зменшення ризиків при веденні бізнесу. Тому, в останні роки поняття «комплаєнс» виділили як окремий спеціалізований напрямок професійної діяльності [1].

У світовій практиці, у таких країнах, як США і Великобританія, термін «комплаєнс» використовується досить давно і доволі

успішно для досягнення фінансових результатів бізнесу. В Україні та інших країнах СНД термін «комплаєнс» з'явився з приходом на ринок великих іноземних компаній, де дана функція є невід'ємною частиною їх міжнародної діяльності.

Проаналізувавши наукову літературу, можливо зробити висновок, що проблемою управління комплаєнс-ризиком і відповідно питанням щодо впровадження системи комплаєнс-контролю цікавляться такі вітчизняні та закордонні науковці: Л. Правдива, О. Деревська, О. Данилин, Л. Калініченко, А. Гаврікова, І. Пальцун, О. Пустовалова, Д. Савинов, А. Цюцяк, І. Цюцяк, А. Терехова, М. Шалікова і О. Чернишевич. Вказані автори у своїх роботах розглядають різні особливості комплаєнс-функцій, специфіку управління комплаєнс-ризиком, а також питання щодо запровадження системи комплаєнс-контролю у банківських установах.

Постановка завдання. На сьогоднішньому місці у сфері управління ризиками посідають ризики, які важко піддаються кількісному аналізу та оцінці, але при цьому становлять досить серйозну загрозу для успішної діяльності бізнесу. До таких ризиків відносять ризик втрати ділової репутації та іміджу, ризики, які носять політико-правовий характер, операційний ризик, формажорний ризик, регуляторний ризик тощо. З розвитком новітніх технологій кількість таких ризиків стрімко зростає, тому сучасним організаціям необхідно розробляти нові підходи та впроваджувати нові ефективні інструменти та методи управління ризиком. Відповідно у світовій практиці ризик-менеджменту визначено новий вид ризику — «комплаєнс-ризик», який об'єднує у собі зазначені види ризиків. У зв'язку з цим великі організації, у тому числі фінансові установи, виділяють окремий напрям у своїй діяльності та створюють комплаєнс-підрозділ, мета діяльності якого — мінімізація комплаєнс-ризиків.

У такій змістовній постановці *метою* даної статті є актуалізація та аргументація доцільності розвитку комплаєнсу як концепту загальної системи мінімізації ризиків з урахуванням постіндустріальної специфіки розвитку компаній.

Результати. Вважається, що в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, людство починає усе більше переходити в «онлайн», а відповідно наявність функції комплаєнсу в структурі будь-якої компанії — стає однією із найважливіших складових, для ведення сучасного, успішного та безпечного бізнесу.

Вітчизняне законодавство, яке регулює діяльність комерційних банків в Україні, визначає, що «комплаєнс-ризик» — імовірність виникнення збитків/санкцій, додаткових втрат або недоот-

римання запланованих доходів або втрати репутації внаслідок невиконання банком вимог законодавства, нормативно-правових актів, ринкових стандартів, правил добросовісної конкуренції, правил корпоративної етики, виникнення конфлікту інтересів, а також внутрішньобанківських документів банку [7].

Слід зазначити, що на сьогодні не тільки вітчизняні комерційні банки, а й українські компанії, приходять до усвідомлення актуальності питання впливу комплаєнс-ризиків на фінансовий результат їх бізнесу. Відповідно можливо зробити висновок, що з бізнесової точки зору комплаєнс означає законність дій, як компанії у цілому, так і дій кожного її співробітника, включаючи керівників вищої ланки. При цьому, процес здійснення комплаєнс-перевірки, вимагає високої кваліфікації, а також наявності належного рівня компетенції та досвіду, адже від цього, в т.ч., залежить ефективність ведення бізнесу.

Відповідно можливо зробити висновок, що прагнення компанії ефективно управляти розвитком свого бізнесу, дотримуючись вимог національного та міжнародного законодавства, та/або загальновстановлених правил ринкових відносин, та/або міжнародних договірних зобов'язань, а також міжнародних заборон (наприклад, секторальні міжнародні фінансові санкції, або ембарго), перш за все, ґрунтуються на таких потребах:

- необхідність виконання ряду функцій, що забезпечують дотримання компанією вимог та інтересів її бенефіціарів;
- наявність ефективного механізму управління ризиками фінансових втрат від ведення бізнесу;
- наявність ефективного механізму уникнення можливих збитків від негативної ділової репутації;
- наявність ефективного механізму уникнення застосування спеціальних санкцій з боку державних контролюючих та/або регуляторних органів.

З об'єктивної сторони, «комплаєнс» є фундаментом у системі контролю будь-якої організації, та обов'язковою складовою системи управління, де найважливішою частиною є система внутрішнього контролю. Значним стимулом для розвитку та становлення системи комплаєнсу в Україні, є обмеження з боку державного регулятора та доволі ефективні результати міжнародної практики її застосування в бізнесі.

Варто зазначити, що лівову частку до розвитку та розповсюдження комплаєнсу в компаніях по всьому світу додали компанії «Великої четвірки», які активно запроваджували новітні комплаєнс-підходи на підприємствах своїх клієнтів.

Відповідно, слід виокремити загальні функції комплаєнсу, які рекомендовано запроваджувати на підприємствах:

- контроль та оцінка системи комплаєнс-контролю;
- виявлення, оцінка, моніторинг і контроль комплаєнс-ризиків організації, в контексті окремих фінансових ризиків, у процесі ведення бізнесу;
- розробка рекомендацій з організації та здійснення комплаєнс-контролю (правил і стандартів, які створюються на основі кращих практик, що застосовуються міжнародними організаціями);
- розробка та впровадження системи звітності та розкриття інформації про комплаєнс-ризиків, відповідно до прийнятих стандартів і процедур;
- організація навчання співробітників, що беруть участь у комплаєнс-контролі;
- надання звітів, висновків і рекомендацій керівництву компанії щодо зниження та усунення виявлених комплаєнс-ризиків;
- розробка регламенту, правил і процедур, а також моніторинг їх дотримання з метою мінімізації комплаєнс-ризиків;
- розробка вимог і рекомендацій застосування документації, що встановлює норми професійного ведення бізнесу;
- розробка та здійснення заходів з виявлення, аналізу та оцінки та контролю конфліктів інтересів;
- проведення заходів, що запобігають порушенням з боку співробітників і оцінка збитку бізнесу;
- проведення моніторингу відповідності поточної діяльності компанії, відповідно до прийнятих комплаєнс-політик;
- взаємодія і координація зусиль з управлінням комплаєнс-ризиками зі структурними підрозділами організації [2].

Зазвичай, службу комплаєнс у структурі організації виокремлюють як самостійний структурний підрозділ, який очолює особа, що ні в якому разі не суміщає таку посаду з посадами в інших структурних підрозділах компанії. В іноземних компаніях, зазвичай, таку посаду називають «*Compliance officer*» (що в перекладі з англ. означає «комплаєнс-офіцер»). Вона передбачає, що функціонально і адміністративно «комплаєнс-офіцер» підлеглий тільки безпосередньо керівнику організації, або в деяких випадках Раді Директорів компанії, і в межах своєї компетенції має право вимагати будь-яку інформацію про будь-які бізнес-процеси у всіх структурних підрозділах організації з метою ефективного виконання функції комплаєнс-контролю, моніторингу операційних і репутаційних ризиків. Зазвичай, контроль за діяльністю служби комплаєнс здійснює служба внутрішнього аудиту організації [3].

У процесі взаємодії служба внутрішнього аудиту та комплаєнс на основі виявлених комплаєнс-ризиків і порушень вимог комплаєнс-політик організації, розробляють і впроваджують механізми для здійснення ефективного комплаєнс-контролю та мінімізації комплаєнс-ризиків.

Реалізація функції комплаєнс в організації є багатоступеневою, при цьому, слід відокремити загальні заходи:

- аналіз загальних схем і процесів бізнес-діяльності компанії, на предмет виявлення корупційних ризиків та/або прихованих інтересів осіб, які займають керівні посади, та/або наділені повноваженнями приймати фінансові рішення;

- аналіз контрактів та угод компанії на відповідність нормам чинного законодавства країн, які приймають участь у бізнес-процесі;

- оцінку ризиків і відповідно аналіз та прогнозування можливих фінансово-економічних та/або правових наслідків;

- створення відповідних внутрішніх нормативних документів в організації, а також розробка рекомендацій щодо мінімізації комплаєнс-ризиків у майбутньому;

- виявлення та усунення проблемних і потенційно небезпечних аспектів у процесі ведення бізнесу, які можуть завдати фінансові втрати та/або негативно вплинути на фінансовий результат діяльності організації;

- виявлення та усунення комплаєнс-ризиків, відповідно до наданих повноважень і внутрішніх нормативних документів організації у сфері комплаєнс [4].

Для малого та середнього бізнесу важливо чітко визначити, в якій мірі комплаєнс-ризиків можуть мати вплив на фінансові результати діяльності, адже від цього залежать заходи, які необхідно здійснити, для мінімізації такого ризику.

Ризик-менеджмент безпосередньо пов'язаний з комплаєнс і є невід'ємним елементом концепції ощадливого виробництва, яку висвітлювали вчені Т. Оно, Дж.П. Вумек, Д.Т. Джонс, спрямованої на зведення до мінімуму існуючих фінансових ризиків і втрат у процесі виробництва. Раціональний аналіз бізнес-процесів дозволяє визначити перспективи розвитку бізнесу та ряд можливостей поліпшення діяльності.

При цьому слід пам'ятати, що такий механізм працює за умови, коли всі співробітники залучені в розробку документації та опис бізнес-процесів з самого початку діяльності. Процес оптимізації будується на використанні централізованих баз даних, що дозволяють розглядати бізнес-процеси в усіх аспектах. І сьогодні

такий підхід в управлінні бізнес-процесами поступово зливається з новими функціями комплаєнс.

Сьогодні модернізація української економіки орієнтована на переосмислення принципів і концепції ведення бізнесу. Вся світова промисловість прагне до максимально ефективного виробництва з мінімальними витратами ресурсів, чого не можливо досягнути без ефективної системи управління комплаєнс-ризиками [8, 9].

Функція комплаєнс, як ефективний інструмент мінімізації комплаєнс-ризиків, є ключовим аспектом в управлінні сучасним бізнесом і слід зазначити, що це стосується не тільки суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які визначені законодавством України, а й організацій реального сектору економіки нашої держави.

В основі створення системи комплаєнс будь-якої організації лежать Базельські принципи, які в свою чергу базуються на відповідальності безпосередніх керівників за організацію ефективної функції комплаєнс, розробці та впровадженні комплаєнс-програми або комплаєнс-політики, та створенні незалежної ефективної служби комплаєнс. Вперше принципи організації комплаєнс були прийняті в 2005 році Базельським комітетом з банківського нагляду [9].

При цьому слід зазначити, що міжнародна спільнота та українське законодавство виділяють найпоширенішу на сьогодні модель комплаєнсу, що називається — «Три лінії захисту», елементами якої є аудит, комплаєнс, бізнес [5].

Успіх у запровадженні ефективної системи комплаєнс залежить від співпраці вказаних трьох ліній захисту, які перетинаються в питаннях комплаєнс, з метою мінімізації комплаєнс-ризиків. У цьому контексті загальною метою запровадження системи комплаєнс в організації є захист від комплаєнс-ризиків інтересів кінцевих бенефіціарних власників і топ-менеджменту компанії, а також її співробітників і бізнес-контрагентів.

Системний підхід до побудови функції комплаєнс дозволить вітчизняним підприємствам, уникнути та мінімізувати можливі фінансові втрати в майбутньому. Аналізуючи бізнес-процеси організації, можна виділити основні сфери, які мають підвищений рівень комплаєнс-ризиків, а саме:

- взаємовідносини з контрагентами;
- взаємовідносини зі співробітниками;
- взаємовідносини із державними контролюючими та правоохоронними органами;

— операції з грошовими коштами та іншим майном організації.

У зв'язку з цим, будь-яка компанія може чітко визначити основні складові елементи власної комплаєнс-системи та відповідно їх можливо розділити на такі складові:

1. Взаємовідносини з працівниками:

— компанія очікує, що: всі співробітники поділяють принципи компанії, дотримуються вимог українського та міжнародного законодавства, а також дотримуються правил, що визначені внутрішніми нормативними документами компанії;

— компанія прагне своєчасно виявляти і припиняти відповідні заходи всередині компанії, які можуть бути розцінені як корупційні, шахрайські або як будь-які інші дії, що заборонені комплаєнс-політикою компанії.

2. Взаємовідносини з контрагентами:

— компанія проявляє належну обачність при встановленні нових ділових відносин із контрагентами та відповідно інформує їх про існуючі вимоги комплаєнс-політики;

— перевага віддається співпраці з діловими партнерами, які теж мають і дотримуються вимог власної комплаєнс-політики, а відповідно мають ті ж самі цінності, що і Ваша компанія.

3. Взаємовідносини з публічними посадовими особами та особами, пов'язаними з державними органами влади, при взаємодії з якими, вважається неприпустимим оплата або відшкодування будь-яких витрат таких осіб, з метою отримання будь-яких незаконних переваг у процесі здійснення своєї бізнес-діяльності.

4. Здійснення представницьких витрат і подарунків допускається за умови, якщо вони не суперечать нормам міжнародного та/або українського законодавства, а також не суперечать внутрішнім нормативним документам і, зокрема, комплаєнс-політиці та Кодексу корпоративної етики компанії.

5. Звіти про участь у благодійній і спонсорській діяльності, а також інформація про витрати на благодійну та спонсорську допомогу, підлягає публічному оприлюдненню.

6. Ведення бухгалтерського та управлінського обліку:

— всі фінансові операції компанії, відображаються в бухгалтерському обліку та задокументовані і повністю доступні для будь-якої незалежної перевірки, в установленому українським або міжнародним законодавством порядку;

— не допускається проведення фінансової операції без відображення в бухгалтерському обліку;

— не допускається спотворення або фальсифікація даних бухгалтерського, управлінського та інших видів обліку.

7. Оцінка ризиків запровадженої комплаєнс-системи:

- визнається необхідність управління ризиками;
- глибокий аналіз бізнес-процесів компанії, а особливо тих, які потенційно є більш схильними до ризику корупції, шахрайських дій або інших дій, які заборонені комплаєнс-політикою компанії.

Висновки. Будь-яка організація функціонує за тими чи тими правилами, встановленими або вітчизняним, або міжнародним законодавством, і внутрішнім корпоративним вимогам. Фундамент для виконання цих правил формує комплаєнс-процедура перевірки відповідності вимогам у компанії.

За результатами дослідження зазначимо, що міжнародна практика передбачає наявність комплаєнс-контролю бізнес-процесів і здійснення контролю співробітниками комплаєнс-підрозділів усіх напрямків розвитку бізнесу. Як правило, з метою належного виконання комплаєнс-функції, власники компанії, створюють Службу комплаєнсу, або комплаєнс-підрозділи, залежно від розмірів бізнесу, та надають їм достатні трудові ресурси та адекватні права на отримання будь-якої внутрішньої інформації та документів щодо існуючих бізнес-процесів, включаючи банківську таємницю, а також управлінську та фінансову звітність.

Інструменти та методи комплаєнс-контролю також можуть бути корисними, в питаннях застосування внутрішньої політики, стратегії і тактики розвитку бізнес-процесів компанії. Взаємодія комплаєнс-контролю з бізнес-підрозділами забезпечують своєчасне виявлення та мінімізацію або навіть повне усунення комплаєнс-ризиків.

Результативність комплаєнс-функції, орієнтована на створення адекватної системи контролю для бізнесу, включаючи заходи із виявлення існуючих та запобігання майбутнім комплаєнс-ризикам. Сьогодні комплаєнс є важливою ланкою системи корпоративного управління організацією у цілому, який починається на рівні топ-менеджменту і транслюється на всі інші рівні бізнесу.

На практиці необхідність комплаєнс-контролю визначається корпоративною стратегією. Висококваліфікована структура комплаєнс забезпечує високий рівень сприйняття діяльності компанії та її вищого менеджменту. Розуміння керівництва організації у необхідності запровадження функцій і підходів комплаєнс-контролю допоможе знизити ймовірність виникнення багатьох видів ризику, включаючи корупційних ризиків, шахрайських ризиків, інсайдерських ризиків, ризиків упущеної вигоди, ризиків виникнення навмисних або ненавмисних збитків, ризику втрати ділової репутації та багато іншого.

Відповідно, можливо зробити висновок, що в разі якщо вітчизняні підприємці мають намір вести законний і цивілізований бізнес як на території України, так і в інших країнах — їм необхідно запроваджувати відповідні комплаєнс-політики та комплаєнс-процедури, контроль за дотриманням яких буде покладено на комплаєнс-офіцерів і комплаєнс-підрозділи залежно від розмірів бізнесу.

Література

1. Бортников Г. П. Комплаєнс ризик (ризик несоблюдения): международные стандарты и их применимость для банков в странах СНГ. веб-сайт. URL: http://www.iiaru.ru/inner_auditor/publication/foreign_mass_media_articles/bortnikov/ (дата звернення: 02.04.2020).
2. Данилин О., Пустовалова Е. Комплаєнс-функция в современной организации: создание, структурирование и оценка. Внутренний контроль в кредитной организации. 2010. № 3(07). URL: www.reglament.net (дата звернення: 02.04.2020).
3. Compliance Officer: веб-сайт. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/compliance-officer.asp> (дата звернення: 09.05.2020).
4. Берінгер С. Дотримання компакт — кращі практики дотримання комплаєнс — Управління / С. Берінгер, Верлаг Е. Ш. // Берлін, 2010. — № 317.
5. Корпоративный комплаєнс-контроль как инструмент экономической безопасности. Тимошкин А. В. Автореферат дисс., Москва, 2010.
6. Экономическая эффективность комплаєнс-контроля. Тимошкин А. В. // Банковское дело. М., 2008. — № 7. С. 73–77.
7. Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11 червня 2018 року, № 64.
8. Оно Т. Производственная система «Тойоты»: уходя от массового производства / Т. Оно. — М. : ИКСИ, 2012. — 391 с.
9. Basel Committee on Banking Supervision: Compliance and the compliance function in banks, april 2005 — <http://www.bis.org/publ/bcbs113.htm> (дата звернення: 15.05.2020).

References

1. Bortnikov G. P. «Komplaiens-risk (risk nesobliudeniia): mezhdunarodnyie standarty i ikh primenimost' v stranakh SNG» [Compliance-risk the international standards and their application in CIS]. Retrieved from http://www.iiaru.ru/inner_auditor/publication/foreign_mass_media_articles/bortnikov/ [in Russian].
2. Danilin O., Pustovalova E. «Compliance function in a modern organization: Creation, structuring and evaluation. Vnutrennii kontrol' v

kreditnoi organizatsii» [Internal Control of the Credit Organization]. 2010. № 3(07) [www.reglament.net] [in Russian].

3. «Compliance Officer.» Investopedia.com. <https://www.investopedia.com/terms/c/compliance-officer.asp> (accessed May 9, 2020).

4. Stefan Behringer, (2010). Compliance kompakt — Best Practice in Compliance — Management. Erich Schmidt Verlag, Berlin — No. 317. [in Ukrainian].

5. Timoshkin A. V. «Korporatyvnyi komplaiens kontrol yak instrument ekonomichnoi bezpeky» [Corporate compliance control as an instrument of economic security] Abstract of the dissertation. Moscow, 2010 [in Russian].

6. Timoshkin A. V. «Ekonomichna efektyvnist komplaiens-kontroliu» [Economic efficiency of compliance control] Banking business. MOSCOW: 2008, NO. 7, PP. 73–77 [in Russian].

7. «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu systemy vnutrishnoho kontroliu v bankakh Ukrainy ta bankivskykh hrupakh» [On approval of the regulations on the organization of the internal control system in banks of Ukraine and banking groups] Resolution of the National Bank of Ukraine No. 64 of 11.06.2018; [in Ukrainian].

8. Ono T. «Proyzvodstvennaia sistema «Toioty»: ukhodia ot massovoho proyzvodstva» [Production system «Toyota»: moving away from mass production] T. Ono. Moscow: ICSI publ., 2012, 391 P. [in Russian].

9. Basel Committee on Banking Supervision: compliance and compliance function in banks, April 2005 — <http://www.bis.org/publ/bcbs113.htm> (accessed May 15, 2020).

Стаття надійшла до редакції 26.09.2020 р.